

Prvi urbar je bil spisan leta 1498 v okviru reforme davčne uprave kralja Maksimilijana I. Habsburškega. Nekdaj so obstajali trije izvodi, danes je ohranjen le še izvod, namenjen kranjskemu vicedomskemu uradu. Urbar je bil dolgo časa napačno datiran v leto 1598, zato ga ni najti med srednjeveškimi urbarji v starejši literaturi. Kljub poznemu nastanku, dobrih 50 let po oblikovanju samostojnega gospostva, pa je vsebinsko izjemno pomemben. Dokumentira namreč razmere pozne kolonizacije tega prostora v času prehoda iz srednjega v zgodnji novi vek. Drugi urbar je bil spisan v letu 1636, ohranjen je v dveh izvodih, poleg tega pa imamo ohranjen tudi kasnejši izvleček. Nastal je v času prodaje deželno-knežjega gospostva Bela peč rodbini Eggenberg. Oba urbarja skupaj tako prinašata vrsto podatkov o kolonizaciji in izkoriščanju tega oddaljenega alpskega prostora, o razvoju železarstva, prinašata tudi obilo demografskih podatkov, v njih najdemo barvito paleto poznosrednjeveških in zgodnjenovoveških načinov merjenja, spoznamo pa tudi denarni sistem, značilen za Kranjsko ob koncu srednjega veka, ki se je ohranil še globoko v zgodnji novi vek. Na tem prostoru se je namreč prepletalo več vrst valut in različnih števnih sistemov. Objavljena urbarja prikazujeta tudi pestro socialno strukturo podložnikov.

Knjigo *Urbarji belopeškega gospostva* je avtor sicer razdelil na štiri poglavja. V predgovoru nam Mlinar na kratko poda zgodovino preučevanja in izdajanja urbarjev na Slovenskem do današnjih dni, smiselno pa tudi utemelji objavo obeh belopeških urbarjev. Prvi sklop zaključujeta navedba neobjavljenih in objavljenih virov in seznam literature, pojasni pa tudi v knjigi uporabljene kratice. V drugem sklopu avtor bralcu predstavi zgodovinski razvoj gospostva Bela peč do leta 1636, torej do prodaje gospostva Eggenbergom, čas in okoliščine nastanka obeh urbarjev, podrobno tudi oba rokopisa, dalje različne v urbarju uporabljene mere (žitne, površinske in preostale), denarni sistem s konca 15. stoletja in z začetka zgodnjega novega veka, podložniške obveznosti in dajatve, predstavi tudi edicijska načela objave. Pred objavo najdemo tudi pet strani in pol nemškega povzetka. Osrednji del knjige predstavljata objavljena urbarja, prvi iz leta 1498, drugi iz leta 1636. Avtor se je pri objavi zavestno odpovedal običajni praksi tabelarnega prikaza vsebine. Obveznosti podložnikov so prikazane po posameznih vaseh, ob koncu najdemo povzetek skupnih pravic in obveznosti itd. Avtor je objavo opremil z znanstvenim aparatom, v katerem je razrešil večino toponimov, hidronimov in oronimov. Odprta je ostala le lokalizacija nekaterih ledinskih imen. Knjiga ob koncu prinaša tudi priloge, kjer zainteresirani bralec lahko najde različne tabele (o prihodkih, naturalnih dajatvah, zemljevid gospostva po najstarejšem urbarju). Iskanje po knjigi olajša podrobno imensko in krajevno kazalo, dobrodošlo pa je tudi stvarno kazalo z nemškimi izrazi v izvirni obliki in slovenskimi prevodi. Ob koncu knjige je najti tudi več slikovnih prilog.

Avtor je na svoje delo lahko upravičeno ponosen in lahko samo upamo, da bodo podobna dela izhajala tudi v prihodnje.

dr. Jure Volčjak

Alojz Cindrič:

Ljubljanski izobraženci skozi čas. Izobraževanje Ljubljančanov na dunajski univerzi 1392–1917

Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino, 2019, 524 strani.

Ena izmed prvih, če že ne prva misel, ki človeka prešine, ko polista po zadnji v vrsti knjig Alojza Cindriča, je, da drži v rokah zrelo delo, ki je lahko nastalo le na temelju večletnega raziskovanja in premišljevanja. Potrditev te misli prina-

ša seznam Cindričevih monografij iz obdobja 2009–2019 na notranji strani zadnje platnice knjige. Tu med drugim izvemo, da je dr. Cindrič – docent za novejšo zgodovino in vodja knjižnice na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani – za monografijo *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v prvi polovici devetnajstega stoletja 1804–1848* (izšla 2010) prejel priznanje Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije »Odlični v znanosti«. Tudi druga štiri dela z omenjenega seznama kažejo, da se je avtor s problematiko izobraževanja naših prednikov na Dunaju ukvarjal daljši čas in z različnih vidikov; posebej naj omenimo biografskega. Osredotočenje na Ljubljance v monografiji, s katero bralca seznanjamo v nadaljevanju, dr. Cindrič utemeljuje z besedami: »Ker raziskujem kulturno zgodovino Slovencev in sem tudi meščan Ljubljane, bliža pa se 100. obletnica ustanovitve Univerze v Ljubljani, sem se odločil, da raziščem, kdo so bili tisti Ljubljanci, ki so v preteklosti iskali učenost na tujih univerzah, predvsem na dunajski, kako so s svojo mislijo in delovanjem sooblikovali naš kulturni, znanstveni in gospodarski prostor ter kako so vplivali na ustanovitev prve slovenske univerze«. Z osredinjenjem na študente iz nekdanjega glavnega mesta dežele Kranjske, zdaj pa prestolnice samostojne slovenske države, in širokim, več kot pet stoletij obsegajočim časovnim okvirom je knjiga vsekakor lep *hommage* stoletnici obstoja ljubljanske univerze.

Razsežnost raziskave izpričuje že podatek, da je avtor v analizo zajel 1.330 študentov in štiri študentke, plastičnost prikaza raziskovalnih rezultatov pa na drugi strani dobro ponazarja dejstvo, da je v knjigi kar 43 tabel, 15 grafikonov in 189 slik. Prva oseba, ki je pri vpisu na univerzo na Dunaju kot kraj izvora navedla Ljubljano, je bil »Martinus de Lawbaco«. Martin se je vpisal na dunajsko univerzo v zimskem semestru leta 1392, kar je dobrih 27 let potem, ko je vojvoda Rudolf IV. Habsburški izdal listino, s katero je ustanovil to najstarejšo še obstoječo univerzo v nemškem jezikovnem prostoru. Za vpisnino je Martin odštél 2 groša. Kot zadnja se je v preučevani dobi, katere zgornja meja je postavljena v čas razpada Avstro-Ogrske in oblikovanja Države SHS oziroma Kraljevine SHS, na univerzo na Dunaju vpisala Ljubljančanka Elza Soss. Ob vpisu na študij medicine v študijskem letu 1916/17 je bila stara 26 let. Glede obdobja srednjega in dela zgodnjega novega veka naj dodamo, da avtor v knjigo ni vključil le predstavitve zgodnejšega razvoja dunajske univerze in študija Ljubljančanov na njenih štirih fakultetah – artistični/filozofski, medicinski, pravni in teološki. Krajši poglavji je dr. Cindrič namenil tudi temam, povezanim z univerzitetnim šolanjem Ljubljančanov še pred ustanovitvijo dunajske univerze in vprašanju, kje so ti – poleg Dunaja – študirali v času protestantske reformacije in vnovične prevlade katolištva v 16. oziroma 17. stoletju. Tako denimo izvemo, da se je skoraj sto let pred Martinom iz Ljubljane, leta 1294, na univerzo v Bologni vpisal Ljubljančan Rudolf, »dominus Rodulphus de Leybech«. Med pogostejše obiskovanimi (nemškimi) protestantskimi univerzami, v zvezi s katerimi avtor poudarja tako bolj znana kot tudi manj znana imena Ljubljančanov, so posebno v drugi polovici 16. stoletja izstopala univerzitetna središča Tübingen, Wittenberg, Strassburg (Strasbourg) in Jena. Na katoliške univerze se po drugi strani navezuje vprašanje, v kolikšni meri je starejši dunajski univerzi od leta 1586 konkurirala univerza v Gradcu, ki je bila Ljubljančanom bližje in je omenjenega leta sprejela prve študente. Tabela s podatki glede na smer ali stopnjo študija na obeh univerzah v letih 1586–1782 nam pove, da so ljubljanski študenti v glavnem mestu dežele Štajerske v (veliko) večjem številu kot na Dunaju študirali filozofijo in teologijo. Predvsem, kar zadeva študij prava, sta med katoliškimi univerzami ostajali priljubljeni *alma mater* v Bologni in zlasti v Padovi, in to ne glede na veroizpovedno pripadnost študenta. Velik del zgodnjega novega veka je bila dobro obiskana tudi univerza v Salzburgu.

Jedro monografije dr. Alojza Cindriča sicer sestavlja analitično-sintetična obravnava socialne strukture ter gmočnih in drugih pogojev študija Ljubljančanov na Dunaju. Pri tem je snov okvirno razdeljena na čas do konca 18. stoletja

oziroma leta 1803 in čas od leta 1804 do leta 1917 oziroma leta 1919. Nadaljnji zarezi znotraj tega časovnega loka predstavljata letnici 1623, ko je prišlo do združitve dunajske univerze s tamkajšnjim jezuitskim kolegijem, in 1848, ko je revolucionarno dogajanje pospešilo reorganizacijo 75 let pred tem nazadnje reformiranega študijskega sistema (1773/74). Poleg korenitejših sprememb na politični, družbeni in duhovni ravni so takšno razdelitev snovi narekovali (arhivski) viri, natančneje količina in narava podatkov v njih. Kot osrednji vir so avtorju služile tako imenovane glavne univerzitetne matrike, *Hauptmatrikel* (dolej že objavljene za obdobje do študijskega leta 1776/77), ki jih hrani dunajski Univerzitetni arhiv. V tem arhivu je dr. Cindrič uporabil tudi gradivo posameznih fakultet, gradivo akademskih nacij (za Ljubljance praviloma *natio Australis/natio Austriae*), gradivo »študentskih domov« (burs, koderij, kolegijev), za čas od srede 17. stoletja doktorske matrike s podatki o opravljenih rigorozih in promocijah, od študijskega leta 1866/67 naprej pa tiskane vpisnice z dodanimi rubrikami, med katerimi sta bili na primer materni jezik in končana šola pred vpisom na univerzo. Večina virov mu je dovoljevala kvantitativno obdelavo pridobljenih informacij, pri čemer je bil avtor ves čas pozoren tudi na »kvalitativne podatke biografskih vrednosti«. Prav kombiniranje zgodovinskih, socioloških in statističnih metod ter v preučevanje skupin in (izstopajočih) posameznikov usmerjeni raziskovalni interes sta dr. Cindriču omogočila, da je oblikoval argumentirano podobo pomembnega segmenta ljubljanskega izobraženstva tako na kolektivni kot na individualni ravni. Individualno-biografski pristop »zgoščuje« predvsem poglavje z naslovom *Znani Ljubljanci, ki so študirali na Dunaju v obdobju 1804–1917, in njihova poznejša študijska pot*.

Ker je knjiga vsebinsko prebogata, da bi jo lahko ustrezno povzeli, si del raziskovalnih izsledkov in njihov *modus praesentandi* oglejmo na primeru avtorjevih komentarjev k nekaj izbranim grafikonom in tabelam. Relativno majhen vzorec, ki prikazuje družbeno strukturo ljubljanskih študentov v letih 1392–1804, avtor denimo komentira: »Iz grafikona 7 je razvidno, da se je v to skupino uvrstilo 105 študentov, pri preostalih 525 študentih pa ni podatkov [...], a je vzorec vendarle dovolj velik, da si lahko ustvarimo približno sliko.« Avtor nato poudarja, da je največ Ljubljancev, 45 odstotkov, vpisanih na dunajsko univerzo v navedeni dobi, pripadalo nižjemu plemstvu. Z 29 odstotki sledijo študenti iz meščanskih družin (*cives*), z 12 odstotki pripadniki višjega plemstva, z 8 odstotki študenti iz vrst duhovnikov in redovnikov ter s 6 odstotki študenti, ki so še pred imatrikulacijo na Dunaju dosegli akademski naslov na kaki drugi univerzi. Družbeno in socialno oziroma premoženjsko strukturo za čas do leta 1804 dodatno osvetljuje tabela 3, ki jo je avtor izdelal na osnovi navedb o višini plačanih vpisnih in drugih pristojbin ter podatkov o socialnem položaju in akademskem nazivu študentov. V daljši razlagi dr. Cindrič med drugim ugotavlja, da je večji del obravnavanih študentov pripadal »bogatejšemu ljubljanskemu srednjemu sloju«. Glede Ljubljancev, ki ob vpisu niso plačali takse in so v matrikah večinoma označeni kot *pauper*, avtor opozarja, da nezmožnost plačevanja taks sama po sebi ni pomenila revščine v primarnem smislu. Večina teh študentov je »verjetno živela v stabilnih razmerah«; imeli niso »ne več ne manj, kot je bilo nujno potrebno za preživetje«, pri čemer imatrikulacijska in druge pristojbine seveda niso bile nujen preživetveni strošek. Na starejše obdobje, od leta 1365 do leta 1803, se nanaša tudi tabela 9, ki prinaša odgovor na vprašanje, koliko študentom iz Ljubljane je uspelo na Dunaju pridobiti doktorat. Številke, podane za posamezna stoletja in za prva leta 19. stoletja, kažejo, da je med 630 vpisanimi ljubljanskimi študenti promoviralo 73 oseb ali dobrih 11 odstotkov. Za primerjavo: v obdobju med letoma 1804 in 1917 je na dunajski univerzi doktorirala dobra petina vseh imatrikuliranih Ljubljancev.

Kar zadeva tabele (in komentarje), nanašajoče se na »pomarčno« dobo, se kratko pomudimo pri tistih, ki govorijo o starosti študentov v času vpisa, starosti doktorantov in dolžini študija. Glede starosti vpisanih študentov tabela

17 razkriva, da je bilo največ, nekaj manj kot 70 odstotkov, ljubljanskih študentov ob imatrikulaciji starih od 18 do 20 let, kolikor je v istem obdobju znašala tudi povprečna »začetna« starost večjega dela druge študentske populacije na dunajski univerzi. Nekoliko višjo povprečno starost so dosegale študentke, in sicer 22 let. Avtor nam v komentarju k tabeli postreže z več imeni. Najstarejši študent iz Ljubljane je bil na primer kaplan Franc Pavšič, ki mu je bilo 33 let, ko se je v študijskem letu 1910/11 imatrikuliral na dunajski pravni fakulteti. Leto manj sta šteli izredni študentki filozofske fakultete: stotnikova hči Charlotte Mlady, vpisana v študijskem letu 1902/03, in Marija Freud, roj. Drenik, vpisana v študijskem letu 1913/14. Največji delež z vidika starosti ob prejemu doktorata predstavlja – tako tabela 39 – 30 oziroma četrtina od skupno 120 študentov z dosego doktorskega naslova pri 24 letih. S 16,7 odstotka sledijo 25-letni in tem z 11,7 odstotka 27-letni doktoranti. 2,5 odstotka Ljubljančanov je bilo ob promociji starih nad 41 let. Kot je vidno iz tabele 40, je 57 ali dobrih 47 odstotkov ljubljanskih doktorantov na univerzi na Dunaju študiralo od šest do osem let, 45 ali dobrih 37 odstotkov pa od enega do pet let. Pri malo manj kot 7 odstotkih doktorantov se je študijska doba zavlekla na 11 let in več. Med skoraj polovico ljubljanskih doktorantov, katerih študij je trajal od šest do osem let, se jih je 29 posvečalo študiju prava, 26 študiju medicine, dva pa sta obiskovala filozofsko fakulteto. Zanimive podatke o štipendistih, segajoče še v predmarčno dobo, vsebuje tabela 41. Iz nje izvemo, da je od skupaj 704 ljubljanskih študentov v obdobju 1804–1917 znamenito Knafljevo ali poleg Knafljeve še kako drugo štipendijo prejemale 155 študentov ali 22 odstotkov, 506 ali 71,9 odstotka pa jih je študiralo brez štipendije. Kar zadeva doktorante iz Ljubljane v tem obdobju – vseh je bilo 152 (90 s področja prava, 40 medicine, 21 filozofije in en teologije) –, sta bili štipendijske podpore deležni dobra tretjina prihodnjih doktorjev prava in medicine ter malo več kot polovica prihodnjih doktorjev filozofije. Edini Ljubljančan, ki je v navedenih letih doktoriral iz teologije, štipendije ni imel. Na tem mestu velja opozoriti še na grafikon 15 s prikazom gibanja vpisa ljubljanskih študentov na Dunaju glede na materni jezik za čas od leta 1860 do leta 1917. V komentarju avtor poudarja zlasti dvoje: prvič, da je število slovensko govorečih študentov v teh letih raslo in doseglo vrh na prelomu iz 19. v 20. stoletje; drugič, da se število nemško govorečih študentov iz Ljubljane ni izraziteje spreminjalo. Delež Ljubljančanov, ki so v letih 1848–1917 kot materni jezik ob vpisu navedli nemščino, je bil sicer za 17 odstotkov višji od povprečja, izračunanega za študente iz celotne Kranjske.

Monografiji dr. Alojza Cindriča dajejo dragocen individualni pečat portretne in druge upodobitve oseb, ki sestavljajo skoraj tretjino slikovnega gradiva, med katerim najdemo reprodukcije univerzitetnih stavb, imatrikulacijskih in inskripcijskih zapisov, spričeval, promocijskih dokumentov ipd. ter celo jedilnih listov dveh dunajskih restavracij iz leta 1905. Med umetniškimi upodobitvami omenimo vsaj bakrorezni portret Gašperja Žitnika (ok. 1535–1585), vplivnega strica ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, med fotografijami pa fotografijo prve Ljubljančanke z doktoratom na Dunaju Milene Perušek (1893–1978), ki je v slovenskem prostoru oralna raziskovalno ledino na področju bolezni rastlin. V kazalu slikovnega gradiva sicer pogrešamo navedbe strani posameznih slik, kar velja tudi za kazali tabel in grafikonov. Spodbudo k raznovrstnim novim raziskavam in skrb za preverljivost hkrati izražajo registri imatrikuliranih študentov in posebej imatrikuliranih študentk (vpisanih med letoma 1897 in 1917) v *Dodatku* h knjigi (*Appendix. Arhivsko gradivo – viri*). Z veliko skrbnostjo so narejena pojasnila in razlage uporabljenih krajšav v registrih. *Ljubljanski izobraženci skozi čas* so nedvomno knjiga, ki jo je treba vzeti v roke večkrat.